

TM	Г. XX	Бр. 1-2	Стр. 163 - 185	Ниш	Јануар - Јун	1997.
----	-------	---------	----------------	-----	--------------	-------

UDK 949.7:[2+39] (497)

Prethodno saop{tewe

Pri mreno: 27.04.1997.

Драган Суботић

Институт за политичке студије,
Београд

NA[A PREDRATNA BALKANI STI KA
O TRADI CI JI , RELI GI JI I NACI JI
NA BALKANU

Rezi me

Autor pi {e o Ratku Pare`ani nu, Petru Skoku, Mi l anu Budi mi ru i drugi ma koji su pre Drugog svetskog rata u Beogradu osnoval i (1934. godi ne) poznati Bal kanski i nsti tut (prestao sa radom 1941. godi ne usled zabrane okupatorski h vl asti). Ova i nsti tucija radi la je na nau-nom prou-avawu pol i ti -ki h, pri vredni h, kul turni h, etni -ki h, duhovni h i sva-ki h drugi h pri li ka na Bal kanu, razvi v{ i ` i vu nau-nu, publ i ci sti -ku i javnu del atnost i okupi v{ i i staknute nau-ni ke na ovom projektu. I sto tako, pokrenute su bal kanske studije kao i me|unarodni `asopi s na f ran-cuskom jezi ku posve}en prou-avawu Bal kana, a objavqena je i dvotomna studija: "Kwi ga o Bal kanu", kao i ni z edi ci ja u seri ji : "Bal kan i Bal -kanci " od emi nentni h autora: V. `orovi }a, Georgi Konstanti nova, Ferda [i { i }a i drugi h, { to je nai { lo na i nteresovawe tada{ we javnosti . Pored pri remawa jedne obi mne pri vredne enci kl opedi je bal kanski h zemaqa, uo- i rata sa pojavi la kwi ga o i stori ji Beograda na vi { e strani h jezi ka (nedavno se pojavi lo repri nt i zdawe ovog bedekera). I ako je nasi l -no prestao sa radom, ovaj l nsti tut je ostavi o vi dno g traga u predratnoj javnosti , stvori v{ i pretpostavke za pojavu sl i -ni h nau-ni h i nsti tucija i posl e 1945. godi ne.

Kqu-ne re-i : Bal kani sti ka, Bal kanski i nsti tut, bal kanske studije, Ratko Pare`ani n

1. Ratko Pare`ani n i za-eci bal kani st i ke u me|urat noj Jugosl avi ji

Promi { qawe o bal kani sti ci , odnosno, bal kanol ogi ji kao speci fi ~noj i stori jskoj nauci , koja se bavi prou-avawem zajedni -kih pojava u jezi ku, kwi `evnosti , fol kl oru, dru{ -tvenom i i stori jskom razvi tku bal kanski h naroda, nei zostavno uzi ma u razmatrawe i predratne za-etke ove nauke, ol i -ene u osni vawu i radu Bal kanskog i nsti tuta u Beogradu. Nedavno je akademi k N. Tasi }, povodom godi { wi ce rada dana{ weg Bal kanol o{ kog i nsti tuta SANU, ustvr di o da se na bal kani sti ~ki m studi jama radi lo, na pri mer u Bosni po-etkom ovog veka, a u Beogradu je: "na `al ost kratko, radi o "Bal kanski i nsti tut" osnovan 1934. godi ne. On je zahvaquju}i entuzi jazmu wegovi h osni va-a (R. Pare`ani n, S. Spana}evi }) pokrenuo prvi bal kanol o{ ki ~asopi s "Revi ja za bal kanske studi je", na ~i jem ~el u su se nal azi la takva i mena kao { to su bi li i Mi l an Budi mi r i Petar Skok... Na`al ost, ovaj l nsti tut je `i veo samo do 1941. godi ne, kada je odl ukom nema-kog vojnog zapovedni ka za Srbi ju prestao da postoji . I stori jskoj nauci , uprkos neki m negati vni m konotaci jama u vezi sa ovi m l nsti tutom, ostaje da pot-puni je utvr di wegov zna-aj za razvoj bal kanol o{ ke nauke u nas. Dobar deo strani h nau-nih radni ka bez ideol o{ ki h op-tere}enosti , dao je l askave ocene sedmogodi { weg rada Bal kanol o{ kog i nsti tuta. Smatramo da je potrebno ski nuti pol i ti -ku hi poteku sa ovog l nsti tuta, nepravedno staqenu na wegov rad i wegove saradni ke".¹

Posl e vi { e od pol a veka od osni vawa Bal kanskog i nsti -tuta u Beogradu (1934.) sl obodni smo da uka`emo na rad ove nau-ne i i stra` i va-ke i nsti tuci je, progovori mo o wegovi m osni va-i ma, ne zaboravquju}i ni na one i stori ~are i druge nau--ne i javne radni ke (na pri mer Vasu ^ubri l ovi }a)² koji su se bavi li i bal kanol o{ ki m temama.

Za Vuka Karaxi }a se ne bez razl oga tvr di da se mo`e sma-trati ne samo osni va-em nove na{ e kwi `evnosti : "nego i pok-reta-em nove nauke koja se zove bal kanol ogi ja i l i bal kani sti ka. Ova nauka obuhvata sav duhovni ` i vot Bal kana i Bal ka-

¹ \or|e Tasi }: "20 godi na Bal kanskog i nsti tuta SANU" u: "Bal kani ka", broj 21. Beograd, 1990, str. 10.

² Vi deti: "**In memoriam**", "Bal kani ka", broj 21, Beograd, 1990; "Pogledi Vase ^ubri l ovi }a na srpsku istoriju 19. i 20. veka" (pri redi o Zdravko Antoni }), Beograd, 1992, str. 7-22.

naca, i spi tuju}i naro~i to one strane tog ` i vota koje su zajedni~ke i tako re}i op{ te bal kanske".³

Pored Vuka, u literaturi se spomine i filolog F. Miklo{i}, i stori~ar Konstantin Jirek i drugi koji su svojim radovima ostavili znatnog traga u izu~avawu Balkana. Pored ovih, isti~emo i vi{e va`nijih kwi ga o Bal kanu, na primer: Aleksandra Prestijenskog: "Bal kan" U jedinstvu i bratskoj sl ozi " (Zagreb, 1896.); dr Stefana Brati {i }a: "Bal kanski pol uostrv" (Beograd, 1889.); Mi l i voja Ni kol ajevi }a: "Novija Geografsko-kartografska kwi `evnost Balkanskog pol uostrva" (Beograd, 1880.); V.M.G. Medakovi }a: "Kri stjani na Bal kanskom pol uostrvu" (Beograd, 1885.); "Etnografska karta srpskih zemaqa na osnovu istorije, jezika, obi~aja i poezije" (I zradi la Srpska Vel i ko{ kol ska oml adi na, Beograd, 1891.); Jovana Draga{ evi }a: "Pol uostrvo i l i rsko (bal kansko) sa gl edi { ta vojnog" (Beograd, 1881.); M.V. Smi qani }a: "Etnografsko grupi sawe naroda bal kanskog pol uostrva" ("Godi { wi ca N. ^upi }a", Beograd, 1905.); Ni ke @upani }a: "Si stem i storijske antropologije bal kanski h naroda"(oti sak i s: "Stari nar", Beograd, 1909.); "Ka i stori ji promene spoqa{ wosti bal kanski h naroda" (Beograd, 1910.) koje zajedno sa ~asopi si ma i l i stovi ma posve}eni ma Bal kanu i bal kanski m narodi ma (na primer: "Bal kanska vi la", Beograd, 1885; "Bal kan" - i l ustrovani kal endar, Beograd, 1919; "Srpski narodni kal endar - Bal kan", Wujork, 1911; "Bal kanski svet", ^i kago, 1916; "Bal kan" - vel i ki narodni kal endar, Zemun, 1923; "Bal kanski rat u sl i ci i re~i ", Beograd, 1913; "Bal kansko bratstvo", Beograd, 1937; "Bal kanske zemqe", Beograd, 1939-1941 pod uredni { tvom Du{ ana M. Filipovi }a, svedo~e o interesovawu tada{ we doma}e (kao i i nostrane nauke) o probl emi ma Bal kana.

Stoga, u kratkim crtama, prikaza}emo bal kanol o{ ka i nteresovawa Jovana Cviji }a, Vase ^ubri l ovi }a, dr Petra Skoka, dr Mi l ana Budi mi ra, a pogotovu Ratka Pare` ani na, i ako osvetli ti razvoj ove nau~ne di sci pl i ne u me|uratnoj Jugoslavi ji .

U za~etke na{ e me|uratne balkanistike, ubrajamo u prvom redu Jovana Cviji }a (1865-1924.) koji je u oblasti antopogeografije ali i fizi~ke geografije i etnologije i stra` i va~ku pa`wu usmeravao na Bal kansko pol uostrvo (odbacuju}i jednostrane pri stupe E. Racel a i ^. Bri na objavi v{ i vi { e zapa`eni h radova: "Antropogeografski probl emi Bal kanskog

³ N.prema: "Bal kan i Bal kanci ", Beograd, 1937, str. 137.

poluostrva" (Beograd, 1902.); "Balkansko poluostrvo i ju`noslovenske zemlje: Osnove antropogeografije" (Beograd, 1922.); "Balkansko poluostrvo i ju`noslovenske zemlje" II, (Zagreb, 1922.); "Metanastati -ka kretawa: uzroci i posledice", (Beograd, 1922.); "Metanastati -ka kretawa: uzroci i posledice", (Beograd, 1922.); "Nekoliko promatrava o etnologiji Makedonskih Slovena" (Beograd, 1926.). Središte naučnog i interesovawa Cvičija je bio i ostao Balkan, o kome u studiji: "Balkansko poluostrvo" i spisuje predviđene stranece, poev{ i od geografskih karakteristika, pa do pojave izolovawa i odvajawa ovog dela Evrope od ostatka sveta. Obranjuju pojedine izolovane oblasti (dinarski sistem na severozapadu Poluostrva, pindski na zapadu i rodopski u sredini), onisti -ewihov značaj za razvoj patrijarhalne civilizacije na Balkanskom poluostrvu i pojedinih etničkih grupa u tim sistemima: Ju`ni Sloveni, Arbanasi i Aromuni. Razdvojenost rečefau unutrašnosti Poluostrva omogućava stvarawe mawih, u sebe zatvorenih geografskih oblasti i grupa. To je geografska osnovna i političke razbijenosti Balkanskog poluostrva. Zato se na wemu vrlo teško stvaraju velike države koje su izrastale iz wegove sredine".⁴ Za balkanologiju su od značaja i Cvičijeva istražiwawa prirodnih oblasti na Poluostrvu: egejske (sastavljene od grčkih oblasti na kopnu i na ostrvima), tra-komakedonsko promorje i kontinentalni blok, podeljen na tri oblasti: isto-nuili balkansku, dowobugarsku plo-u i mari-ku dolinu, zatim centralnu ili moravsko-vargarsku dolinu i pindsko-dinarsku obalst, kao i identifikovawe tri grupe geografskih uticaja: neposrednih uticaja geografskih sredina (uticaj zemljišta, atmosferskih pojava i klime na fiziologiju i psihologiju -oveka) posredni uticaji i geografske osobine koje utiču na kretawe (migraciju) iudi -metanastati -ka kretawa na Balkanu. Svakako, uz nezaobilaznih pet vrsta psihičkih tipova koji su od uticaja na metanastati -ka kretawa na Balkanu.⁵

Pored Jovana Cvičija i dr Petra Skoka,⁶ označavamo kao jednog od za-etničkabalkanološke nauke u me|uratnom peri-

⁴ Vasa Ćubrić: "Ivot i rad Jovana Cvičija" u: "Sabrana dela", kwi ga 1, Beograd, 1987, str. 78-79.

⁵ Op{irni je o tome viđeti: M. Vasovi: "Cvičijev rad na antropogeografiji balkanskih zemalja s posebnim osvrtom na wihov op{tedru{tveni značaj" u: "Cvičijev zbornik: U spomen 100 godi{wice wegovog ro|ewa", Beograd, 1965, str. 17.

⁶ M. Budimir: "Petar Skok, 1. mart 1881-1956", u: "Istorijski -asopi s", Beograd, 1956.

odu. Ovaj poznati lingvisti rođen 1881. godine u @umberku, zavr{io je u Be-u romani stiku i germani stiku, gde je i doktori rao 1904. Od 1917. godine, je prvo honorarni, a pogom (od 1919. do 1951. godine) i stalni profesor zagreba-kog Sveu-i-l i { ta, gde osni va katedru za romani stiku. Od 1934. do 1940. godine, je suredaktor ve} spomenutog -asopi sa "Revi ja za bal-kanske studije" i sa M. Budi mi rom, prakti -no, osni va- Bal-kanskog l nsti tuta i pokreta- revije (kako je svojevremeno zapi sano u "Enci kl opedi ji ..."

Od 1948. godine, pa sve do svoje smrti 3. februara 1956. godine, je redovan -l an JAZU u Zagrebu, gde je dao vel i ke rezultate iz oblasti l i ngvi stike i f i l o l o g i j e, u bavqewe kwi -`evnom kri ti kom, i stori jom l i ngvi stike i pedago{ ki m radom na Uni verzi tetu.⁷

Uo-i rata iz oblasti l i ngvi stike objavio je uxbenik "Osnovi romanske l i ngvi stike" (kw. 1-3, Zagreb, 1940.), kao i o problemi ma lati nskog i romanskog jezika na Bal kanu. I sto tako, bavi o se i i zu-avawem rumunskog jezika, kao i al banski m i i l i rski m (kao predsl avenski m jezi kom Bal kana), kao i fo-neti kom, al ogl otij om i di jal ekti kom srpskog i l i hrvatskog jezika ("Eti mol o{ ki rje-ni k hrvatskog i l i srpskog jezika"), kao i onomati kom i tonomasti kom Vojvodi ne i drugi h na{ i h krajeva. Za bal kani stiku je va`no Skokovo zal agawe da se prou-avawe Bal kana ne ograni -i samo na vi zantol ogi ju, ve} da se pro{ i ri na { i ru nau-nu di sci pl i nu - bal kani stiku. Teori -jske i metodol o{ ke osnove ove nau-ne di sci pl i ne je def i ni sao u dva teksta: "Prakti -na i teoretska va`nost bal kani stike" ("Bal kanski svet", Beograd, 1940.) i "Bal kani sti ka" ("Gl asni k Jugosl ovenskog profesorskog dru{ tva" br. 14, Beograd, 1934.). U prvom radu, dr Skok vel i da je bal kanol ogi ja kao i svaka druga nauka apol i ti -ka: "Ona i ma samo da objavquje i stori jska zbi vawa na Bal kanu, da nau-ni m metodom utvr | uje -i weni ce toga zbi vawa, i da i spi ta wi hove smerni ce i rane uti caje pod koji ma se ti procesi vr{ e na ovom vrl o va`nom Pol uostrvu. To i ni { ta drugo -i ni wen zadatak".⁸

U drugom tekstu pod nasl ovom: "Bal kani sti ka", i na-e objavqenom 1934. godine, dr Petar Skok preci zni je navodi osnovni predmet i metod ove nau-ne di sci pl i ne koju je (barem za ono vreme, veoma smel o razgrani -i o od tada na ovi m prostori ma u

⁷ Val enti n Putanec: "Pogovor o Petru Skoku i wegovom radu", u: "Zborni k u -ast Petru Skoku", Zagreb, 1985, str. 547-553.

⁸ "Bal kanski svet", Beograd, 1940, str. 15.

usponu - vi zantol ogi je)⁹ defini ni sa o sl ede}i m re-i ma: "Ona }e i zu-avati ponajpri je bal kanske paral el i zme u obl asti jezi ka... U fol kl oru i made najvi { e zajedni ~ki h bal kanski h crta. Tu i h je najl ak{ e uo~i ti , jer je no{ wu, pjesme, i gre, i td., najl ak{ e opa` ati ... Ekonomski razvi tak bal kanski h naroda pru` a tako|er vel i ki h anal ogi ja. Makedonski pl ug karakteri sti ~an je, na pri mer, ne samo za Sl ovene, nego i za Arbanase. Sve to treba uporedo studi rati... Nadaqe, treba ista}i da se ba{ u obl asti li terature na|e balkani sti ci najboqe poqe za i zu-avawe op{ te bal kanski h pojava... Dadu se ustanovi ti uporedne crte i u pravu bal kanski h naroda. Pravne i nsti tuci je bal kanske treba da budu va` no poqe bal kani sti ke...¹⁰ Skok je daqe tvrdi o da je ova nauka: "Zvana ne samo da produbi pozna vawe me|usobni h odnosa, nego i da sna` no djel uje, nakon { to otkri je i nti mne zakone bal kanskog razvi tka, na stvarawu bal -kanskog mental i teta i da poda bal kanskom dr` avni ku i poli ti aru nu` ne di rekti ve za rad i vl adawe. Ako bi smo htjel i da uporedi mo bal kani sti ku sa kojom od postoje}i h nau~ni h di sci pl i na, onda bi smo rekl i da ona svoji m opsegom nal i ~i najvi { e na vi zantol ogi ju. Kao { to vi zantol ogi ja obasi ` e ukqu~i ti znawa znawe o razvi tku vi zanti jske dr` ave, li terature i jezi ka, wene ci vi li zaci jske i dru{ tvenog ure|ewa, tako mo` emo kazati da bal kani sti ka obasi ` e ukupnost znawa o paral el nom razvi tku bal kanski h naroda na svi m poqi ma quskog rada". I sto tako, Skok napomi we da bal kani sti ka nal i ~i na razne uporedne nauke koje su se konsti tui sal e u 19. vi jeku... Od ovi h se uporedni h nauka razl i kuje bal kani sti ka samo utol i ko { to uporedni metod ograni uje samo na bal kanske narode. Mogl o bi se jo{ kazati da bi u ovu nauku mogl e da u|u i pri rodne nauke ukol i ko i spi tuju bal kanske sredi ne u koji ma su ` i vjel i i razvi jal i se bal kanski narodi ... I ni je onda udno { ta na razne na~i ne mo` e da se i stakne i duhovno jedi nstvo Bal kana. Prema tome, i spi ti vawe duhovnoga jedi nstva bal kanskoga povl ai za sobom i i spi ti vawe pri rodnoga bal kanskoga jedi nstva". Ovaj nau~nik usmeren na izu-avawe romani stike, isti cao je i mogu}nosti za pru-avawe kul turni h, duhovni h i drugi h veza Bal kana sa Evropom pri ~emu bal kani sti ka zadobi ja i vi d

⁹ Vi deti : Q. Maksi movi } : "Razvoj vi zantol ogi je", u: "Uni verzi tet u Beogradu 1838-1988"; Beograd, 1988. str. 655-671; Radi voj Radi } : "Teorgi je Ostrogorski i srpska vi zantol ogi ja" u: "Ruska emi graci ja u srpskoj kul turi 20-tog veka, Zborni k rada", Beograd, 1994, str. 147-152.

¹⁰ Navedeno del o, "Gl asni k Jugosl ovenskog prof esorskog dru{ tva", Beograd, 1934, br. 14, str. 803.

op{ te nauke o kul turama.¹¹

Pored profesora Skoka, kako je svojevremeno naveo dr Vaso ^ubri l ovi }, (Vi deti : neposredno posl e osni vawa Bal kanol o{ kog i nsti tuta SANU), u jednom radu po-etkom 70-ti h, da u za-etni ke bal kanski h studi ja vaqa ubrojati i Vuka Karaxi }a, \uru Dani -i }a, Vatrosl ava Jagi }a, Frawu Ra-kog, Stojana Novakovi }a, Mi l ana [ufl aja, K. Jure-eka, a posebno geografa Jovana Cvi ji }a, spomi wemo i zna-aj akademi ka Mi l ana Budi mi ra (Vra-ar Vakuf 1891 - Beograd 1975), jednog od saradni ka predratnog Balkanskog i nsti tuta. Ovaj poznati klasi -ni fi l ol og, di pl omi rao je, a potom 1920. godi ne i doktori rao i z ove nau-ne obl asti na Uni verzi tetu u Be-u, da bi 1920. godi ne, zapo-eo nastavni -ku kari jeru na Uni verzi tetu u Beogradu. Kao redovan profesor ve} 1941. godi ne, je penzi oni san, pa ponovo povra}en u nastavu 1945. godi ne. Za redovnog -l ana SANU i zabran je 1955. godi ne (za dopi snog -l ana JAZU jo{ 1952. godi ne).¹²

Nau-na obl ast i nteresovawa fi l ol oga Budi mi ra je bi l a veoma raznovrsna. Zapo-eta je sa i stra` i vawem sl ovenski h mi tol ogi ja, f ol kl ora, uporedne i stori je i l i ngvi sti ke, anti -ki h tema, vi zantol ogi je, etnol ogi je i bal kani sti ke¹³ - dakl e, domi ni ral e su bal kanske teme, o -emu svedo-e i najrani ji radovi poput sl ede}i h: "Anti -ka l tal i ja i Bal kan" ("Prete-a", br. 1, Beograd, 1928, str. 7-55); "O etni -ki m odnosi ma Dardanaca i l l i ra", ("Jugosl ovenski i stori jski -asopi s", 1937); "Starobal kanski moti vi kod Vuka", ("Me| unarodni kongres sl avi sta", Beograd, 1939); "Starobal kanske tehni ke u Srem-evi m del i ma", ("Me| unarodni kongres Sl avi sta", Beograd, 1939.); "Mi Bal kanci " ("Gl asni k dru{ tva "Prosveta", Sarajevo, 1940, br. 1-12, str. 17-21) koji su ugl avnom sabrani u jedi nstvenu kwi gu: "Bal kanski i sto-ni ci " (Beograd, 1969), posebno u uvodnom tekstu u kome Budi mi r promi { qa o zna-ewu bal kanski h i sto--ni ka za evropske narode u doba reformaci je i razvoja wegovog humani zma (re- je o tekstu: "I zvori i l sto-ni ci ", str. 8).

Budi mi r je u tekstu: "Osni vawe Bal kanskog l nsti tuta u Beogradu", i na-e objavl jenom u "Jugosl ovenskom i stori jskom -asopi su" (br. 3-4) 1937. godi ne, pobl i` e osvetl i o zna-aj ovog

¹¹ l sto, str. 805.

¹² "Mi l an Budi mi r" u: "Spomeni ca", SANU, Beograd, 1979; V. \uri } : "M. Budi mi r", str. 5-11.

¹³ Vi deti : "Hel i kon": Zborni k studi ja, eseja i umetni -ke proze", Beograd, 1981; Predgovor Zl ate Bojovi }, str. 7; "Bi o-bi bl i ografi ja M. Budi mi ra", i sto, str. 281-291.

instituta kao specifičnog centra za izučavanje Balkana i za obaveštavanje balkanske i svetske javnosti o sadašnjosti i prošlosti balkanskih naroda, jer se, kako je zapisao: "i do sada poklaval o dovođno truda balkanskim studijama, ali one su bile mahom fragmentarne, gotovo po pravilu bez međusobne veze i -esto pod tužim uticajima. Osnivači Balkanskog Instituta, rukovodeći se u prvom redu njihovim opravdanim shvaćanjem da su balkanski naučnici, radnici najpozvaniji da proučavaju sudbinu balkansku i da saopštavaju rezultate svojih izučavanja u jednom organu koji će biti pristupačan i stranom svetu, pokrenuli su kao prvu svoju ediciju strogo naučnimelunarodni časopi s: "Revue internationale des études balkaniques"... kao i izradu jedne balkanske kartoteke o svim aspektima života balkanskih naroda, kao prvog koraka u izradi jedne enciklopedije balkanskih naroda. Slično ideje o značaju balkanističke za narode na ovom geoprostoru susrećemo i u jednom drugom tekstu: "O Balkanu i balkanologiji" (objavljenom u prvom i jedinom broju časopisa "Balkanski svet" iz 1940. godine) gde Budimir definiše suštinu balkanologije kao nauke o osobenoj balkanskoj zajednici zemača i života ljudi i naroda, kojoj je: "ostati u buduće krupan zadatak da ispita, utvrdi, objasni i poima uslove te zajednice, da otkrije sve one oblike života koji su specifično balkanski i da tako izloži balkansku prošlost i balkansku savremenu stvarnost, koja je proizišla iz te prošlosti".¹⁴

Pored ove dvojice profesora, proteklih pola veka u naoj javnosti se izve poznatih i deoloških razloga, preutkivao doprinos Ratka Parećani na (Ković, 24. februar 1898 - Mišhen, 20. maj 1981) u osnivanju i radu predratnog Balkanskog instituta u Beogradu. Ovaj hercegovac, savremeni i saborac pripadnika revoluci onarne organizacije "Mlada Bosna", -uvenog Gavri la Principa, Trifka Grabeća, Nedeljka Abri novija i ostalih, zbog učestvovanja u sarajevskom atentatu na Vidovdan 1914. godine, i ako maloletan, sa 16 godina - je zatvoren u tamnicu u Aradu, a ubrzo poslati na italijanski front. Završetak rata je došao u bolnici u Zagrebu, odakle prelazi u Beograd i završava kvi evnost na Filozofskom fakultetu. Parećanin je 1924. godine, postavljen za atašea za tampu u Beču, a na izborima za Narodnu skupštinu 1927. godine, na listi Radikalne stranke izabran je kao najmlađi poslanik (sa svega 29 godina!). Od 1929. do 1933. godine, je bio ponovo u di p-

¹⁴ "Jugoslavenski istorijski časopis", br. 3-4, Beograd, 1937, str. 732.

lomatskoj sl u` bi u Be-u, a potom je radio u Centralnom presbi rou u Beogradu.

Pored anga` ovawa u radu Balkanskog instituta (o`emu }e kasnije biti op{irni je re-i), po-etkom 20-tih godina je bilo zap`eno wegovo sarajivawe u listu "Prete-a", a potom u listovima: "Otaxbina", (Beograd, "Na{put" (Petrovgrad), "Vihor" (Split), "Kwi`evni sever" (Subotica)... Bio je jedan od glavnih i ni cijatora za osni vawe JNP "ZABOR" i saradnik Dimitrija Qotija. Za vreme Drugog svetskog rata je bio {ef Vaspi tnog odseka SDK i direktor izdava-kog preduze}a "Jugostok". Zajedno sa dr Dimitrijem Najdanovi }em 1944. godine, je uredio antologiju dobrovo}a-ke lirike "Tvr|ava", a po povla-ewu u Sloveniju, a zatim u Italiju, bio je urednik lista "Na{a borba" (Beograd, 1941-1942; Qubqana, 1944-1945.), "[esti septembar" (Italija, 1946-1947.), i "I skra" od osni vawa 1949. godine u Nema~koj, pa do svoje smrti - gotovo punih 30 godina.¹⁵

Od va`nijih kwi ga, Pare`anin je objavio ve} 1947. godine u Italiji: "Kwi`evna pi sma - I z zapi sa i bel e` aka jednog drvodeqe", pri redio je kwi gu: "Dimitrije Qotij u revoluciji i ratu" (Mi nhen, 1961). Deset godina kasnije objavio je i kwi gu: "Drugi svetski rat i Dimitrije Qotij" (Mi nhen, 1974.), a tri godine kasnije i kwi gu: "Mlada Bosna i Prvi svetski rat" (Mi nhen, 1974.) koji se smatra wegovim `i votnim delom, kao i niz publicisti~kih zapi sa u "I skri" i drugim emigrantskim izdawa ma.

2. Osni vawe i rad Balkanskog instituta u Beogradu (1934-1941)

Balkanski institut u Beogradu osnovan je s prol e}a 1934. godine, na bazi pri vatne i ni cijati ve, a wegovi su i ni cijatori i osni va-i bili Ratko Pare`anin i Svetozar Spana}evi }. Osnovan pri vatnom i ni cijativom, Balkanski institut je i celu svoju delatnost organizatorsku, i izdava-ku, razvijao na privatnoj bazi i sve do svoga nestanka ostao je potpuno i politiki i finansijski nezavistan. Za svoju delatnost za celo vreme svoga postojawa, on nije nikada pri mao ni kakvih subvencija, od bilo koje vlade jugoslovenske ili balkanske, a isto tako nije pri mao subvencije od ma koje organizacije ili

¹⁵ B. Karapanxi }: "Duhovno stvarala{ tvo srpske emigracije...", Melburn, 1978, str. 114-123.

ustanove.¹⁶

I de ja za osni vawe Bal kanskog i nsti tuta za-el a se 1932. godi ne, od strane Ratka Pare` ani na, tada ata{ ea za { tampu pri ambasadi u Be-u i S. Spana}evi }a (sekretar Zavoda za spoqnu trгови nu u Beogradu), koji su 1933. godi ne, u jednom omawem tekstu nazna-ili i slede}e i de je: "treba pokrenuti na strani m jezi ci ma jedan bal kani sti -ki -asopi s; treba organi -zovati me|ubal kansku kartoteku, stati sti ku i bi bli oteku; treba i zdavati publ i kaci je o Bal kanu i bal kanski m narodi ma za i nostrani i za bal kanski svet; treba vr{ i ti pri preme za i zdavawe jedne sveop{ te vel i ke bal kanske enci kl opedi je; treba neumorno mi sli ti i te` i ti tome da se u Beogradu po- di gne jedan vel i ki Bal kanski Dom, u kome }e bi ti sme{ teni : Bal kanski I nsti tut, bal kanska bi bli oteka sa kartotekom i stati sti kom, bal kanska permanentna iz lo` ba (sve vrste) i kwi govezni cu; stanovi za bal kanol oge i studente bal kanol ogi je, restoran i td; Mi sao rukovodi qa: zajedni ca, sol i dar- nost bal kanski h naroda, wi hovo pri vredno podi zawe i kul- turno unapre|ewe, boqa i si gurni ja sudbi na Bal kanaca u budu}nosti . To je bi o program, pl an, i de ja, i deal ".¹⁷

Ova dvoji ca i ni ci jatora ubrzo su se sastal a sa profeso- ri ma bal kanol ozi ma - nau-ni ci ma dr Petrom Skokom i dr Mi - lanom Budi mi rom. O tom susretu Pare` ani n vel i : "Wi ma smo iz lo` ili na{ e planove, namere, te` we. Oni su bi li odu- { evqeni . Obe}al i su nam najpuni ju saradwu. Oni }e na sebe preuzeti cel u nau-nu stranu, oni }e udari ti nau-ne osnove bal kanol ogi ji i izve{ }e saradwu bal kani sti ke u nauci na naj{ i roj osnovi ".¹⁸

Ratko Pare` ani n u kwi zi : "Za bal kansko jedi nstvo: Os- ni vawe, program i rad Bal kanskog i nsti tuta u Beogradu (1934- 1941)", (Mi nhen, 1980) vel i da je s jeseni 1933. godi ne, pri l i kom jedne audi jenci je kod Kraqa Al eksandra Prvog Kara|or|evi }a, spomenuo i de ju o osni vawu Bal kanskog i nsti tuta i zamol i o Wegovo vi so-anstvo za podr{ ku i materi jal nu potoru od 50.000 di nara mese~no. Zahvaquju}i tome, od marta 1934. godi ne, je otpo~eo sa radom Bal kanski i nsti tut u prostori jama u ul i ci Knez Mi hai l ova br. 17, kako pi { e Pare` ani n: "Organi zoval i smo kancel ari ju, i zvel i smo vel i ki deo propagande i organi - zaci je rada uop{ te, di rektori , odnosno redaktori -asopi sa

¹⁶ Ratko Pare` ani n: "Za bal kansko jedi nstvo: Osni vawe, program i rad Bal kanskog I nsti tuta u Beogradu: 1934-1941", Mi nhen, 1980.

¹⁷ I sto, str. 17.

¹⁸ I sto, str. 17.

i zradi li su programsku platformu, spremali su se rukopisi za prvu eliku svesku -asopisa i oni su ve} bili na slagawu u { tampariji ... U samim prostorijama Balkanskog Instituta, za vreme wegovog trajawa, radi lo je malo osoba, name{ teni ka: tu su bili direktor (Ratko Pare`ani n), sekretar Bori voje Gavri lovi }, jedan -i novnik, dve dakti lografki we i posl u` i -teq. Ovo osobqe i malo je stal nu mese~nu pl atu. I zvan l nsti -tuta (a po potrebi i u l nsti tutu) radi li su direktori, odnosno redaktori nau~nog -asopisa "Revue internationale des etudes balkaniques" dr Petar Skok i dr Milan Budi mi r i suosni va- i l nsti tuta Svetozar Spana}evi } i dr Gojko Kruq. Spani }evi } je pomagao gdegod je mogao i stigao, a dr Kruq je kontrolisao kwi govodstvo i bri nuo se za urednost posl ovawa. B. Gavri lovi } pomagao je radi rektora Pare`ani na, a naro~i to je radi o na monografiji Beograda i specijal no na Bedekeru o Beogradu koji je li -no uredio i pri premi o za { tampu".¹⁹

Osnovna delatnost Balkanskog Instituta defini sana je u uvodnom -l anku Ratka Pare`ani na "Uvodna re~", u prvoj svesci: "Kwi ge o Bal kanu" (Beograd, 1936.) gde se ka` e i sl ede -}e: "...mi `el i mo da se balkanske dr` ave zbl i `e, da one stvore me|usobne -vrste pol i ti -ke i pri vredne sporazume i saveze, da se narodi balkanski uzajamno dopuwuju i poma` u, da e me|u wi ma razvi je duboko i trajno ose}awe sol idarnosti i zajedni ce za koje postoje mnogobrojni uslovi i jo{ ve}e potrebe". Pare`ani n vel i i to da balkanski narodi moraju i }i zajedno, odnosno, da balkanski -ovek: i ma svoju balkansku du{ u, i ma svoju -ove~nost, i ma svoje vi soko ose}awe pravde. Ni od jednog ni od drugog ni tre}eg, on se ne mo` e ni pred ki m postidi ti . Balkanski nepi smeni seqak humaniji je od prose~nog vanbal -kanskog -oveka i sutra, kad se kul turno i pri vredno podigne, on }e, i zvesno, boqe i -ove~ni je znati i mo}i da vl ada svi ma tekovi nama qudske tehni ke od wegovog sabrata i zvan Bal kana, koji se mogao da razvi ja pod kudi kamo povocni ji m i sre}ni ji m uslovi ma". I sto tako i sti cao je potrebu da se Bal kan odbrani kao cel ina jer: "odbrani ti i dr` ati Bal kan za balkanske narode, to je danas najve}i i jedi ni razbori ti naci onal i zam i Jugosl ovena i Bugara i Grka i Arbanasa i Rumuna i Turaka. I na{ patri oti zam, ako ho}emo da bude real an, mora bi ti bal -kanski ".²⁰ Uz op{ tu i deju sadr` anu u maksimi "Bal kan balkanski m narodi ma", zadatak Balkanskog i nsti tuta je bi o i u tome

¹⁹ I sto, str. 21.

²⁰ I sto, str. 24.

da se: "I znal azi i nagl a{ava ono {to Bal kan spaja, ujedi wuje i i zjedna-uje, podi `u}i u i sti mah wegove vrednosti . U tom pogl edu mi i mam o dosta materijala: u svim oblastima `i vota mogu se na}i vrlo brzo mnogobrojni elementi i pojave koje spajaju, vezuju i ujedi wuju Bal kan".²¹ Pare`ani n, i sti -e i zadatak da se saradni ci Bal kanskog i nsti tuta pozabave i stori jom, kwi `evno{ }u, duhovni m, pri vredni m, kul turni m i svaki m drugi m di menzi jama Bal kana, kako bi se prevazi {Ia "di ri govana bal kani sti -ka i bal kanska I i teratura", koja je ovu regiju Evrope negati vno pri kazi val a: "Pokazati i dokazati samom bal kansom -oveku da on ni je ni u kul turnom ni u umetni -kom `i votu "si roti wa", kao {to su ga -esto pri kazi val i ; upoznati ga sa svim vrednosti ma wegova `i vota u pro{losti i sada{ -wosti ; obavesti ti ga ta-no o wegovi m bogatstvi ma i mogu}-nosti ma; izneti i izlo`iti mu bezbrojna svedo-anstva, i zra`ena i svim obl asti ma duhovnog i materijal nog `i vota, o nerazdvojni m sudbi nski m vezama koje spajaju i upu}uju jedne na druge bal kanske narode. To }e bal kansom -oveku podi }i veru u sebe samog s jedne strane, i uputi ti ga da smi {qeni je, br`e i odl u-ni je kre}e edeal u jedne -vrste i trajne bal kanske zajedni ce s druge strane".²²

Pare`ani n ni je propusti o da i stakne ni potrebu za pokretawem i zdawa-ke del atnosti u okvi ru Bal kanskog i nsti tuta (bal kanske revije, serije: "Bal kan i Bal kanci " posebni h edicija i izdawa) koja je probudila i interesovawe tada{we javnosti .

Tada i staknuti bal kanol ozi , uni verzi tetski profesori : dr Petar Skok i z Zagreba i dr Mi l an Budi mi r i z Beograda, ve} u prvom, uvodnom -l anku -asopi sa: "Revue..." defi ni sal i su osnovne ci qeve nau-nog rada u bal kani sti ci , u smi sl u da je re- o: "objekti vni m i nau-ni m metodama da se i spi tuje i utvr|uje bal kanska stvarnost i bal kanska vrednost; da se radi na koor- di naci ji bal kanski h nauka, upu}uju}i nau-ni i nteres na pro- avawe jednoga bal kanskoga organizma koji -i ni cel i nu od vremena kl asi -ne anti ke pa do na{ i h dana. Taj bal kanski or- gani zam, -i ji del ovi vi dno pokazuju tragove jedi nstvenog `i v- ota, i ma ve} svoju hi qadugodi {wu i stori ju. I pored ve}eg broja naroda, koji su se i zmewal i na bal kanu i koji su na wemu `i vel i jedan kraj drugoga, mo`e se konstatovati da zajedni -ki zakon upravqa sudbi nom cel e wi hove i stori je. Ni kada ne}emo

²¹ I sto, str. 27.

²² I sto, str. 30.

mo}i da shvati mo jedan bal kanski narod ako se on uzme sam za sebe, i zdvojen od svoje bal kanske okol i ne. I stori ja pojedini h bal kanski h naroda, sav wi hov udes tesno su vezani sa Bal kanom kao nedeqi vom cel i nom". Dakl e, u i zu-avawu Bal kana ne bi trebal o samo da se ograni -i mo na Cvi ji }ev geografski determi ni zam, odnosno etnopsi hol ogi zam, ve} da usvoji mo u i s- tra` i vawu Bal kana i organi ci sti -ki pogl ed na dru{ tvo, jer je re~ o Bal kanu kao nedeqi voj cel i ni. Ovi autori isti -u i druge, pol azne teorijsko-metodol o{ ke pretpostavke: "Treba radi ti na pl anskom i spi ti vawu bal kanski h f enomena u wi ho- voj povezanosti. Pro{ lost i sada{ wost Bal kana pokazuje da -i sto bal kanski h el emenata i ma u dovoqnoj meri u svi m obl asti ma duhovne i materijal ne kul ture bal kanski h naroda. I z- vesne grupe ti h el emenata i spi ti val i su pojedinci i rani je. Me| uti m, jo{ ni je u-i wen poku{ aj pl anskog i spi ti vawa bal- kanski h f enomena u wi hovo cel i ni, pa su stoga dosada{ wi ra- dovi, mada kori sni, i pak ostal i samo f ragmentarni ".²³ Pored ovoga, isti -e se i zahtev za i nterdi sci pl i narno{ }u u prou-avawu Bal kana, kako zahtevaju ova dvoji ca autora: "Po- trebno je u prvom redu obra}ati punu pa` wu svi ma naukama koje se bave bal kanski m stvari ma i pi tawi ma. U bal kanol o{ - kom smi sl u i stori ja ne}e prou-avati samo me| ubal kanske veze, reci pro- ne uticaje koji se mogu dokazati, dokumente koje mo` emo i mati u rukama, nego i anal ogi je i razmi moi la` ewa koja se mogu zapazi ti u evol uci ji pojedini h bal kanski h naroda. Na Bal kanu i ma dovoqno anal ogi ja da bi se mogao pri meni ti komparati vni metod. Antropogeografi ja i geopol i ti ka, li n- gvi sti ka i fol kl or, li teratura i umetnost, pravo i ekonomi ja, me| ubal kanske veze, stav razni h bal kanski h naroda prema pra- vosl avqu, katol i ci zmu i i slamu, stav Evrope prema bal kan- ski m dr` avama i narodi ma, domen bal kanski h odnosa sa Evro- pom i Azi jom i td. - sve su to obl asti koje }e pru` i ti mnogo dragocenog materijal a za i spi ti vawe i prou-avawe".²⁴

Poznato je da su dr Skok i dr Budi mi r ovaj programski -l anak objavqen na f rancuskom jezi ku objavi li i u posebnoj bro{ uri i na nema-kom i f rancuskom jezi ku, koji je u vi { e hi qada pri meraka posl ata onda{ wi m nau-ni m i javni m rad- ni ci ma { i rom Evrope, i { i re! Bi la je to vel i ka javna promoci ja novoosnovanog Bal kanskog i nsti tuta, kojom se pozi val o na saradwu.

²³ Nav. del o, str. 31.

²⁴ I sto, str. 31.

I stovremeno, ovim programskim tekstom: "Savremeno stave naunih nacionalnih studija na Bal kanu", oni su udarili osnove bal kanologiji, isti-~u}i da osnivawe nacionalnih akademi ja nauka u Beogradu, Zagrebu, Sofiji, Atini i Bukure{tu, nije zna-ilo i stovremeno i objedi wavawe napora na izu-avawu Bal kana (sl i ~no je bilo i sa akademi jama na Zapadu koje su pristupale izu-avawu Bal kana sa unapred zadatim rezultatima i stra` i vawa), drugim re-ima: "Bal kanologija kao nauka za prou-avawe bal kanski h naroda u to vreme bila je dal eko od svog dana{ weg stawa. Mi sl imo ovde na bal kanologiju kao nauku za prou-avawe zajedni ~ke real nosti konstitivnih el emenata Bal kana, dakle, onoga { to bi se moglo nazvati bal kanski m enti tetom, jer taj postoji kao { to je docnije nau-no dokazano i danas nau-nom svetu poznato".²⁵ Dakle, umesto atomizacije i stra` i va-kih i nau-nih napora na prou-avawu Bal kana, ova dva nau-nika i sti ~u zna-aj koordinacije nacionalnih nau-nih bal kanski h studija, odnosno: "i stra` i vawa usmerenih na prou-avawe ~itavog bal kanskog organizma koji predstavqa cel inu od najdaqi h vremena, jo{ iz vremena kl asi ~nih i prekl asi ~nog doba. To je glavni ci q nauke koju mi nazivamo bal kanologijom..."²⁶

Ovaj bal kanski organizam bi se sastojao, upravo ovo organsko jedinstvo na Bal kanu, u neprekidnom smewivawu i storijske tendencije ujedi wavawa, ali i parti kul ari zma, tako da je bal kanologija kao nauka i storijske sinteze pozvana da u: "pojedinosti ma prou-ava rezultate tih tendencija bal kanske i stori je, nai me tendenciju ujedi wavawa, i ntegracije, kao tendenciju parti kul ari zma, da ih prou-ava sasvim objektivno, ne isti ~u}i preimustvo za razne i ntegracioni sti ~ke poku{aje, a zanemaruju}i odnosno ~ak kude}i povremene parti kul ari zme... Jedan ovakav i stra` i va-ki nau-ni rad treba da slu`i i dealu i ntel ektual ne saradwe bal kanski h zemaqa. Taj je i deal potreban i savremenom ~ove-anstvu..."²⁷

Uz isti cawe Konstantina Jire-eka koji je na Bal kan gl e dao kao na jednu i storijsku cel inu ("^ovek koji najvi {e zasl u`uje i me bal kanologu u smisl u me|ubal kanskog upoznavawa, pa time i eventualnog bal kanskog ujedi wewa kroz uzajamnu saradwu"), isti ~u i zna-aj i stra` i vawa antropologije Jovana Cviji }a kao i l i ngvi sti ke po metodi Sandfel da. Re- je

²⁵ Isto, str. 34.

²⁶ Isto, str. 36.

²⁷ Isto, str. 37.

o komparativnoj teorijskoj ali i prakti-noj nau-noj disciplini koja nije ni { ta drugo do: "komparativni interbalanski sistem -iji je glavni cilj: otkrivati, shvatiti i definirati balkansku stvarnost onakvom kakvom se ona tokom vremena i prostora ispojava u raznim oblastima ljudske delatnosti. Sada{wi} cilj koji ona ima pred sobom jeste: znati ono { to je nekada bilo i { to i danas jeste na Balkanu i { ta je za wegati pi -no.²⁸

Dakle, balkanologija se po tvrdjenju ove dvojice autora temelji na komparativnoj i storijskoj metodi 19-tog veka, koja se primenjuje u prou-avawu naroda, dakle, u uporednom i zuavawu balkanskih naroda, po-ev{ i od wihovih antropolo{kih, i storijskih, jezi-kih, duhovnih, socijalnih, etnopsiholo{kih, pri vrednih, kulturnolo{kih i drugih karakteristika naroda ponaosob, i svih pojedina-no.

Kwiga o Balkanu

Svakako, najozbiljniji je zdave Balkanskog instituta bila je dvotomna "Kwiga o Balkanu" (Beograd, 1936-1937), gde su pored domajih nau-nika (R. Pare`anina, N. Vulija, Vladi-mira Skarija, Save Ulmanskog, @ivka Topalovi}a, Milana Marinovi}a, \orja Tasi}a, Petra Skokai Milana Budimira, Milojas Vasija, G. Ostrogorskog, Vejsila]ur-i}a, K. Milutinovi}a, V. Konstantinovi}a, Branimira Male{a, Gojka Kruqa, Jovana Cviji}a,...) radove objavivali i poznati strani nau-nici (T. @elinski, Paul Kre-mer, [arl Pekar, Mihail Rostovcev, Guqermo Ferero, @ak Zeler, Vasil Zlatarski, [arl Dil, France Delger, E`en Pitar, T. Kovalovski, K. Sforca, V. Tominc, Edmund [nevajc, Vladiimir Gidionescu, Jozef Marc, Nikol as Ekzarhopulos, A. Kober, A. Briker, K. Pa~, N. Jorga, [arl Dir, Emil Oman, Henrik Batovski, J. St`igovski, Herman Vendel, H. Libridis, i drugi) daju}i tako osobenu nau-nu te`inu ovim do sada neprevazi|enim zbornicima.

Ako bi tematski predstavili radove ovih autora, dominirane nekoliko nau-nih oblasti: anti-ki Balkan, Balkan ihri { }anstvo, Balkan i islam, savremeni Balkan sa nizom podtema: istorija i politika; pri vreda i socijalni `i vot; narodni `i vot, jezik i obi-aji; nauka, kwie`evnost, kulturna i umetnost, kao i balkanska zemqa i balanski qudi, obuhvataju}i preko 700 stranica teksta.

²⁸ Isto, str. 41.

O anti-kom Balkanu, isti-emo rad T. @el i nskog na temu: "Antika, Evropa i Balkan", koji nagla{ava da su narodnost, hri{ }anstvo i antika tri izvora evropske kulture, uz nezbe`nost preporo|aja u svakom pogledu. Paul Kre-mer je pi sa o prai stori ji Balkana u ogledal u jezika, a [. Pi kar o javnom i pri vatnom ` i votu na Balkanu u anti-ko doba u Trakiji, Makedoniji, Iliriji i Epiru. Pri log je i mao (u prvoj kwi zi iz 1936. godine) i M. Rostovcev o pri vredni m pri li kama na Balkanu u starom veku, Guqermo Ferero - o odnosu rimske imperije i Balkana, a Nikol a Vul i } se oglasi o jedni m i nteressantni m pri logom o najstari ji m kul turama u Vi n-i .

Na strani cama druge kwi ge su se o isti m temama oglasi li i i nostrani i nekol ici na doma}ih autora. Tako je, M. Nilson pri lo` i o i nteressant pri log o staroj gr-koj religiji, F. Novotni o staroj fil osofiji na Balkanu pre Hrista, K. Pa-u o rimqani ma, a Mil oje M. Vasi } - o gr-ki m kol oni sti ma u Vi n-i .

I nteressantni su bili i pri lozi o Balkanu i hri{ }anstvu, pogotovu oni u prvoj kwi zi tematski okrenuti naseqavawu Sl ovena na Balkan i periodu vizantijske prevlasti, religije i kulture. @. Zejer je obradi o { i rewe hri{ }anstva na Balkanu od 1 do 5 veka, N. Zlatarski o naseqavawu Sl ovena na Balkanskom poluostrvu, [arl Di l o balkanskoj kul turi u doba Vizantije, a F. Fegler o sredwevekovnoj kul turi na Balkanu. Ova tematska oblast bila je zastupqena i u drugoj kwi zi i to radovi ma [arla Di la ("Cari grad u sredwem veku"); N. Jorga ("Gal kan i Vizantijsko carstvo"); Georgija ostrogorskog ("I storijski razvoj Balkanskog poluostrva u doba vizantijske prevlasti"); J. St` i govski ("Balkanska umetnost, Sl oveni i Evropa, Kraj Vizantije i po-etak novojel eni zma u Evropi").

Za religijske i etni-ke odnose na Balkanu, i nteressant je onaj odeqak "Kwi ge o Balkanu", posve}en recepciji i sl ama na Balkanu. Rumunski nau-nik N. Jorga pi sa o dol asku osmanli ja na Balkan i dometi ma wi hove vi { evekovne vl asti nad ovda{ wi m narodi ma, koji su tek u posledwa dva veka kroz naci onal no-oslobodi la-ke pokrete uspel i da se oslobode (Srbi tek 1912. godine), dok je bugarski nau-nik S. Bob-ev anal i zi -rao pravno ure|ewe Balkana pod turskom upravom, osvrnuv{ i se na pravni poredak zasnovan na islamskoj religiji koji je prodru u sve oblasti dru{ tvenog ` i vota. Sl i -no je pi sa o i Vladi mi r Skari } ("Uti caj turskog vl adawa na dru{ tveni ` i vot, verske promene i dru{ tvo"), anal i zi raju}i Bal kan pod turskom vl a{ }u, dok je e-en Pi ter pi sa o narodi ma koje su turci doveli na Bal kan. Bosanski nau-nik Fehim Spahobavi o

se javni m i pri vatni m pravom u doba Turaka, a Vejsi I] ur~i } - o zanati ma i ku}noj i ndustri ji pod Turci ma.

U dvotomnoj kwi zi o Bal kanu, u vi { e cel i na se posmatra savremeni trenutak Balkana, po-ev{ i od istorijski h i pol iti -kih parametara. I stori -ar V.] orovi } je izlo` i o konture svoje budu}e kwi ge: "Stvarawe nezavi sni h dr`ava na Bal kanu" (o ~emu }e u tekstu da}e bi ti re-i), dok je i stori jski pasa` nadopuni o Emil Oman sadr`ajni m pri logom o osl obo|ewu bal kanski h naroda (1791-1018) predo-avaju}i pol i -ti -ko-i stori jski razvoj bal kanski h naroda od Svi { tonskog mi ra, Kri mskog rata, ratova 1877-1878. godi ne, do bal kanski h ratova i vel i kog svetskog rata koji je i mao za rezul tat stva -rawe ni za nacional ni h slovenski h dr`ava na razval i nama Austro-Ugarske, ali i vel i ke Ju`noslovenske dr`ave - Kra}evi ne Srba, Hrvata i Sl ovenaca. O projekti ma bal kanske federaci je pi sao je i Henri k Batovski, osvru}u}i se na pro -jekte po}skog kneza Adama ^artori skog o i deji bal kanske uni -je, a o tome je dao i scrpan pri log i Kosta N. Mi l uti novi } na temu: "Tri projekta bal kanske konfederaci je (Projekat Mi -hai l a Pol i t-Desan~i }a, - Svetozar Mi l eti } i Svetozar Mark -ovi } - [rtr osmajer i Frawo Ra-ki - Sl u-aj Lajo{ a Ko{ uta)". Na{ poznati teoreti -ar prava, dr \or|e Tasi }, i na-e pro -fesor Pravnog fakul teta u Beogradu, pi sao je o ustavnoprav -nom razvoju i ustavi ma bal kanski h dr`ava (s posebni m osvrtom na Al bani ju i Gr~ku), dok se Karel Sforca, ital i janski dr`avni k i di pl omata osvruo na aktuel ni pol i ti -ki ` i vot na Bal kanu, tragaju}i za mogu}i m parametri ma pol i ti -ke sud -bi ne bal kanski h naroda.

Poseban ode}ak je posve}en pri vred i i soci jal nom ` i v -otu Bal kana, gde su se ogla si l i tada ugledni pri vredni teo -reti -ari : dr Sava Ul manski - o po}opri vred i na Bal kanu, V. Totomi anc o zadrugarskom pokretu u Gr~koj i Rumuni ji i { i re, na Bal kanu, dr @i vko Topal ovi } o radni { tvu u ovom regi onu, dr Mi l an Mari novi } o { umama i { umskoj pri vred i, a Fran Tu}an o mi neral nom bogatstvu Jugosl avi je.

U posebnom ode}ku tret i ran je probl em narodnog ` i vo -ta, jezi ka i obi -aja. Al banski nau-ni k Ekrem ^abej je pi sao o ` i votu i obi -aji ma Arbanasa (porodi ci i dru{ tvenom poret -ku, kao i narodni m obi -aji ma i verovawi ma), Skender Laurasi o modernoj kwi ` evnosti u Arbani ji, a vi { e pri loga je pos -ve}eno narodnoj prosveti u Rumuni ji (V. Gi di onesku), nauci i nau-nom ` i votu u Bugarskoj (A. I l i ev), novoj bugarskoj kwi ` evnosti (G. Konstanti nov), savremenoj gr~koj poezi ji (H. Lambri di s), turskoj kwi ` evnosti (Hasan Al i Jaxe), savremenoj

kwi`evnosti u Rumuniji (Jon Breazu), umetnosti u Bugarskoj (S. Skitnik), savremenoj muzici u Rumuniji (M. Nagrea), muzikom folkloru u Bugarskoj (St. Xucev) kao i jugoslovenskoj narodnoj muzici (K. Manojlovi}).

Ocewuju}i nau-ni i dru{tveni zna-aj ovoga dvotomnog zbornika, posebno i sti-emo zna-aj odec}ka posve}enom balkanskoj zemqi i balkanskim qudima. Posebno se isti-e pove}i tekst o Jovanu Cviji}u i wegovim i stra`i vavima balkanskih problema (o-emu smo posebno pisali u ovom tekstu), ali i tekstove drugih autora: Jozef Merc: "Balkan i wegova mora", B. Konstantinovi}: "Stanovni{tvo u balkanskom dr`avama", Branimir Malc}: "Rasni tipovi Balkanskog Poluostrva", Gojko Kruq: "Putevi balkanske prirede", @. Ansel: "Prirodni uslovi balkanskog jedinstva"...

U ravni Cviji}evih i stra`ivava, ovaj zbornik je zna-ajan za razvoj balkanologije i po tome {to je uspeo da na jednom mestu i oko jednog projekta okupi tada (a i danas) ugladna i mena balkanologije. U tom smislu predostavamo radove P. Skoka i M. Budimira o balkanskoj sudbini, Vladimira Dvornikovi}a o du{i Balkana, kao i A. Kobera o odnosu Balkana i Evrope - ve-itoj i neprevazi}enoj temi o odnosu civilizacije i kulturnolo{ko-religijskog kruga koji se me|usobno prepliu, iskqu-uju, a limes im je uvek na teopoliti-kim obodima Balkana.

"Kwiga o Balkanu" i mala je velikog odjeka u tada{voj stru-noj i nau-noj javnosti, o-emu dobro svedo-i jedna bro{ura "Kwiga o Balkanu" (Izdawa Balkanskog instituta, Beograd, 1936), gde su prikazane biografije saradnika na ovom projektu, kao i izjave i mi{qewa i nostranih nau-nika, dr`avni}a, javnih adnika i publicista o ovome zborniku. Ni su i zostala ni slina i zdawa - separati iz zbornika, poput sledi}ih: "Jovan Cviji}i i balkanski problemi" (Izdawa Balkanskog instituta, Beograd, 1937.); E`en Pi tar: "Narodi koje su turci doveli na Balkan" (Beograd, 1936.) koje su javno publikovane u cilju promocije ove institucije.

Unajinteresantnijem izdawa Balkanskog instituta - seriji: "Balkan i Balanci" (Beograd, 1937.) u istomenoj svesci (pored weiza{le su i druge: V.]orovi}: "Borba za nezavisnost Balkana", Georgi Konstantinov: "Vo|i bugarskog naroda", Ferdo [i{i}: "Jugoslovenska misao", a u pripremi su bile i druge sveske) -iji su koautori bili: P. Skok, M. Budimir, Ratko Pare`anin, S. Spanc}evi}i i Gojko Kruq, dat je pregl ed razvoja Balkana kroz proteklih 40 vekova, prezentirawem pristupnih izvoda iz nekoliko stotina studija i -lanaka.

[tampana u gotovo { est hi qada primeraka, nai { la je na vel i ko i interesovawe u nau~ni m krugovi ma al kana, tako da je bi lo i i ni ci jati va da se prevede na pojedine bal kanske jezi ke.

Materijal u ovoj interesantnoj kwi`ici je podeqen u tri cel i ne: a) "Bal kanska zemqa i bal kanski ~ovek", b) "Razvi tak bal kanske prosve}enosti " i c) "Za boqi , novi Bal kan".

Predgovor pod naslovom: "Re~ pre svega" - napi sao je Ratko Pare`ani n i ako je potpi san Bal kanski i nsti tut. Prepoznatqi ve i deje Pare`ani na, i na~e utkane u programske odredni ce Bal kanskog i nsti tuta, prepoznaju se i u ovom nevel i kom uvodni ku - potreba za jedi nstvom i zajedni { tvom bal kanski h naroda, jednom privrednom, pol i ti ~kom, kul turnom, i stori jskom, duhovnom i svakojakom drugom zajedni com naroda koji `ive na ovim prostori ma. Osnovni zadatak Bal kanskog i nsti tuta je bi o da: "stvori mo i organi zujemo mogu}nost da bal kanska mi sao sti ~e i odgovaraju}e organe oko koji h }e mo}i da okupi { to { i ra i ja~a nau~nokul turno duhovna zajedni ca. I tu se i mal o uspeha. Vi { e stoti na nau~ni ka, kul turni h radni ka i kwi`evni ka iz bal kanski h zemaqa, Evrope i Ameri ke okupi lo se oko i zdawa Bal kanskog i nsti tuta. U tim i zdawi ma objavqene su dosad nekol i ko stoti ne studi ja, rasprava i ~l anaka iz svi h oblasti duhovne i materijalne kulture bal kanski h naroda. I stori ~ari i arheol ozi i geografi i geopol i ti ~ari i pravni ci i soci olozi i filozofi i i spiti va~i narodnog `ivota i obi ~aja i kwi`evni ci i umetni ci i privredni stru~waci , svi su dal i svoje pri loqe. I svi skupa, kao u jedan gl as, utvr|uju da je i sti ni ta bal kanska mi sao i da postoji vrednost Bal kana".²⁹ Pri re|iva~i ove vredne kwi`ice, podse}aju ~i taoce i na to da je do{ ao trenutak kad se mo` e i si }i pred javnost sa jednom popul arnom kwi`icom o Bal kanu i Bal kanci ma i z jednostavnog razl oga { to neki ma ne pri ja kad i h zovu Bal kanci ma: "Ni je i m mi lo kad i m otaxbi nu rastavqaju od Evrope i kad je ubrajaju u Bal kan i u Bl i` i l stok. To je sve stoga { to i mena Bal kan i Bal kanci nemaju dobar zvuk ni pri jatan odjek u dru{ tvu oni h qudi koji vole se zvati Evropqani ma. Takvo podcewi vawe Bal kana i takvo omal ova`avawe i prezi rawe Bal kanaca ne javqa se tol i ko kod ne{ kol ovanog na{ eg sveta kol i ko kod pojedine naca vaspitani h u razni m predrasudama. [kol ovani odmetni ci od svoje ro|ene grupe ne znaju da je upravo Bal kan pravi izvor op{ te prosve}enosti. Radi toga, mo` da ne}e bi ti zgorega da i { kol ovani qudi pro~i taju ovu

²⁹ "Bal kan i Bal kanci ", Beograd, Beograd, 1937, str. 9.

kwi`icu".³⁰

Uz predo-avawe ni za svedo-anstava o Bal kanu (Bal kan kao veri ge sveta, bal kanski, narodi, grani ce, gradovi i sel a) kao na pri mer, o razvi tku bal kanske prosve}enosti (geograf-ske osnove bal kanske kul ture, kul turni jezi ci, bal kanska pi sma i pravopi s, kwi`evnosti, verska i umetni -ka kul tura, pa -ak i tel esnoj kul turi), autori ove zani mqi ve kwi`ice, u programskom -l anku: "Za novi, boqi Bal kan", i zl a` u osnovna na-el a bal kanske saradwe i zajedni { tva. Nai me, smatraju da bal kanski narodi moraju i }i zajedno o odbrani ti Bal kan kao jednu cel i nu, odbrani ti i odr` ati Bal kan za bal kanske narode, tako da patri oti zam ako ho}e da bude real an moa bi ti bal kanski. Su{ ti nu parol e: "Bal kan bal kanski m narodi ma" i "Bal -kanski narodi Bal kanu", vi de u tome da se treba okrenuti svo-joj materi zemqi: "bal kanskoj zemqi i tu potra` iti glavni i jedi no ispravni i -vrsti oslonac pol i ti -koj i pri vredno samostal nosti i nezavi snosti: u bal kansko zemqi moramo po-tra` iti i prona}i izvore za nadahnu}a i za sva stvaral a{ tva".³¹

Upravo su bal kanski narodi pozvani da o` ive anti -ku i deju bratskog mi ra i duhovne trezvenosti wegovi h naroda, stvarawem bal kanskog duha kod svi h bal kanski h naroda. On za-hteva da se -i tava ci vi li zacija na Bal kanu: "i duhovna i ma-terijal na, promatra, kri ti kuje i formi ra ne sa gl edi { ta za-padne Evrope, nego sa gl edi { ta potreba bal kanske otaxbi ne. Svako ludo tr-karawe za Evropom, svako nekri ti -ko podr` a-vawe Evrope i skqu-uje preporod bal kanski h naroda i vaskrs bal kanskog duha. I jedno i drugo mo` e se ostvari ti samo vezom i saradwom bal kanske zemqe i bal kanskog -oveka, bal kanski h naroda i bal kanski h dr` ava".³²

I nteressantne su i druge publ i kaci je ovog i nsti tuta (na pri mer: D. Mi hai l ovi }: "Pri vreda savremene Turske", a na f rancuskom jezi ku su publ i kovana i sl ede}a i zdawa: M. I bro-vac: "Savremena jugosl ovenska poezi ja", E. Lambri di s: "Moder-na gr-ka poezi ja", M. Rok: "Savremena rumunska poezi ja"), po-gotovu dvotomna "Pri vredna enci kl opedi ja bal kanski h zemaqa" sa tekstovi ma na f rancuskom, nema-kom, engl eskom i i tal i janskom jezi ku, koja je uo-i drugog svetskog rata, nai { l a na vel i ko i nteresovawe u gotovo svi m bal kanski m zemqama.

³⁰ I sto, str. 10.

³¹ I sto, str. 146.

³² I sto, str. 156.

Pored ovih publikacija, Balkanski institut je objavio (nedavno se kod nas u izdavanju Balkanološkog instituta SANU pojavio reprint) kvi gu: "Beograd" odnosno bedeker o Beogradu na srpskom, francuskom, nemačkom i engleskom jeziku (ovaj posleđi sloj je rasturen u štampariji, tako da se ovo izdavanje nikada nije pojavilo u javnosti). Više od 40-tak naučnika, istoričara, etnografa, lingvista, arhitekata, ekonomista i drugih struka, potpisalo je ovu kvi gu o Beogradu, koja je posle izlagawa na Beogradskom sajmu 1940. godine, na zahtev nemačke vlade (zbog tekstova koji se odnose na Prvi svetski rat) od strane jugoslovenske vlade bitno povučena iz prodaje i javne promocije. Parećani naveli da je toimalo velikiog uticaja i na daqi rad Instituta: "Ovom zabranom nanet je teak udarac Balkanskom Institutu o njegovom radu. Od tog momenta pa do početka rata u aprilu 1941. godine, malo se šta višetradilo. Spremalose novo godište "Rodeb-a" kao i neke mawe edicije".³³ Posle okupacije, avgusta 1941. godine, jednostranom odlukom vojnog zapovednika Srbije, Balkanski institut je prestao sa radom i njegova celokupna arhiva, biblioteka i inventar su pripojeni Nemačkom naučnom Institutu u Beogradu, na kojem se delu tada nalazi o dr A. [maus.

U međuratnim naučnim krugovima, pored usmene promocije, Balkanski institut je u međuratnom periodu bio prepoznatljiv i po uvenoj reviji: "Revue internationale des études Balkaniques" koji je do 1939. godine, izašla u švedske (na francuskom, nemačkom, engleskom i italijanskom) u redakciji dr P. Skoka i dr M. Budićmića, univerzitetskih profesora iz Zagreba i Beograda, koji su za saradnike imali i urednike za pojedine balkanske zemlje: Nikola Orga (Rumunija); Bogdan Filov (Bugarska); Nikolaš Egzarhopulos (Grčka); Fuad Keperli (Turska); Lumo Skendo (Albanija); i lingvista Aleksandar B. Velić iz Jugoslavije, ali i preko 200 saradnika iz celoga sveta koji su se zanimali za rad Balkanskog instituta.

Belićmo i pojavu magazina: "Balkanski svet" (uradili: Ratko Parećani i B. N. Gavrićovi), koji se u javnosti pojavio u Beogradu 1940. godine (i ako je bio pripremljen drugi broj, on nikada usled neredovnih prilika nije štampao). U ovom broju radove su objavili većpominjani P. Skok i M. Budićmić: "Balkanski preporod" (str. 2-3), V. [orovi]: "Usl ov opstanka balkanskog država" (str. 3), uz većspominjane tekstove R. Parećanina (Uvodnik: "Balkanska zajednica ili

³³ Ratko Parećani: "Za balkansko jedinstvo...", str. 110.

me|unarodni drum"), S. Spana}evi }a: "Za pri vrednu saradwu bal kanski h dr`ava", i ni z drugi h, ugl avnom ve} poznati h tekstova strani h autora, i na-e saradni ka Bal kanskog i nsti tuta: T. @el i nskog: "Ati na, Evropa i Bal kan", N. Egzarhopul osa; N. Jorge, @. Di l a, F. Degl era, E. Kobera, E. ^obeja, F. Kepri l a i drugi h. Uz ni z pri vredni h rekl ama i obave{ tewa i z ni za bal kanski h dr`ava, -me je nagl a{ en pri nci p samof i nansi rawa Bal kanskog i nsti tuta putem rekl ama, marketi nga i kl asi -ne pri vredne propagande, i na-e svojstven za neke druge publ i ka ci je - na pri mer, ve} spomenutu "Pri vrednu enci kl opedi ju bal kanski h zemaqa".

Posmatrano s jedne du`e vremenske di stance, pojava i rad Bal kanskog i nsti tuta u me|uratnoj Kraqevi ni Jugosl aviji je nemerqi v, utol i ko pre { to je upravo ova i nsti tuci ja i mal a vel i kog udel a u zasni vawu (i nsti tuci onal noj i nau-noj) bal kanol ogi je kao samostal ne nau-ne di sci pl i ne u posl eratnoj Jugosl aviji , kada je, 1969. godi ne, ponovo, za` i veo Bal kanol o{ ki i nsti tut SANU.³⁴

* * *

K. Sandfel d (Kri sti an Sandfel d) ro|en je 1873. u Vequ (Jutl and), u Danskoj. Akademi k i profesor uni verzi teta u Kopenhagenu. Struka mu je rumunski i ostal i bal kanski jezi ci . Napi sao je nekol i ko zna-ajni h del a i z i stori je bal kanski h jezi ka, a naro-i to i wi hovi m me|usobni m vezama. ^l an je mnogi h u-eni h dru{ tava.

Dr Petar Skok, ro|en u Jurkovom sel u (Savska banovi na) godi ne 1881. Profesor Uni verzi teta u Zagrebu; struka mu je romani sti ka, toponomasti ka i me|ubal kanske veze. Napi sao je ve}i broj rasprava i z romanske, sl ovenke i bal kanske fi l ol ogi je. Posl edwi su mu radovi "Na{ a pomorska termi nol ogi ja", "Dol azak Sl ovena na medi teran". Pri prema dva opse` na del a "Osnovi romanske fi l ol ogi je" (Sa osobi ti m obzi rom na Bal kan) i "Osnovi toponomasti ke". Dopisni je -l an Srpske akademi je nauka, Rumunske akademi je nauka, Sl ovenskog i nsti tuta u Pragu, Akademi je u Tul uzi , i tde i di rektor "Revue Internationale des Etudes Balkaniques".

@ak Ansel (Jacques Ansel), ro|en 1882. u Parmenu (okrug Sene i Oaze). Profesor je na l nsti tutu me|unarodni h vi soki h studi ja pari skog uni verzi teta. Bavi se pol i ti -kom geograf i jom. Napi sao je nekol i ko del a i z i stori je i geograf i je bal kanski h zemaqa i Evri pe. Pri prema dva del a o geopol i ti ci i o sredwoj Evropi . ^l an je vi { e u-eni h dru{ tava, me|u wi ma i Geograf skog dru{ tva u Beogradu. Odl i kovan je ordeni ma jugosl ovenke krune, Sv. Save i Bel og Orl a s ma-evi ma kao i Cvi ji }evom medaqom.

[pi ro Sal do, ro|en 1887. u Nevesi wu (Zetska banovi na), gl avna mu

³⁴ Vi deti : Academien Vasa ^ubrilovi}: L'institut d'etudes Balkanologiques de l'Academie Serbe des Sciens et des Arts", u: "Balkanica", br. 1, Beograd, 1970, str. 3-13.

je struka geografija. Napisao je više radova iz svoje struke, između ostalog: "Tipovi kuća i zgrada u prelojnoj Bosni i Hercegovini". Spremao rad iz priredne geografije Hercegovine.

Milan Budimir, rođen 1891. u Mrkoviću Gradu (Vrbaska banovina). Profesor Univerziteta u Beogradu, glavna mu je struka klasična filologija i uporedna lingvistika, sarajuje u stručnim časopisima i listovima i bio rektor je "Revue Internationale des Etudes Balkaniques".

Dragan Subotić, Beograd

OUR PRE-WAR BALKAN STUDIES: RATKO PAREŽANIN AND OTHERS ON RELIGIOUS AND ETHNIC RELATIONS ON BALKANS

Summary

The authors write about Ratko Parežanin, Petar Skok, Milan Budimir and others, who were the founders of the well-known Balkan Institute in Belgrade (founded in 1934), and which ceased to exist in 1941 because of the suppression by the occupation authorities. This Institute did scientific research of the political, economic, cultural, ethnic, religious, spiritual and all other conditions on Balkans, and having developed an impressive scientific, publishing and public activity, it involved outstanding scientists in its relevant projects. The Institute simultaneously issued **The Balkan Studies** as an international revue, in French language, as well as a series of editions as, for example, **Balkans and Balkanians**, written by eminent authors: V. Đorović, Georgi Konstantinov, Ferdo Šišić and others, these publications attracted the attention of the former public. Along with preparing a publication of voluminous **Encyclopedia of Balkan Countries**, the **Book on History of Belgrade**, appeared on the eve of the Second World War in several foreign languages (recently it was published as a preprint edition of this guide, in Serbian language). Although the Institute ceased to exist by force, it left prominent trace in the pre-war public, having created assumptions for the appearance of the related scientific institutions after 1945.